

HERMENEVS

31^e JAARGANG, AFL. 10/11 — 15 juni/juli 1960

De Olympische Spelen

Wanneer we de plaats van de Olympische Spelen in de Griekse cultuur willen bepalen, dienen we uit te gaan van de Griekse terminologie. Hieruit blijkt, dat de Grieken zelf niet spraken van spelen, maar van Olympische wedstrijden-met-publiek of van Olympische religieuze plechtigheden. Voor hen was dus zowel de demonstratieve wedstrijd als het godsdienstige essentieel. Misschien vindt men deze combinatie op het eerste gezicht wat vreemd. Het wedstrijd karakter echter, het agonale, doortrok het gehele Griekse leven, dus ook het godsdienstige. Dit ging des te gemakkelijker, omdat de grens tussen het heilige en het profane voor de Grieken veel vager was dan voor ons, noordehngen. En mocht men van oordeel zijn, dat godsdienst een zaak is van louter geestelijke aard, dan dient men te bedenken, dat de Grieken aan het lichamelijke een hoge waarde toekenden en wel onderscheidden, maar niet scheidden van het geestelijke¹. Zo was het dan natuurlijk, dat de Grieken de hoogste fysieke prestatie, die echter ook een prestatie van de geest was, tot stand gebracht in het voor hen belangrijke levensmoment, de wedstrijd, incorporeerden in hun godsdienst. De Olympische spelen waren derhalve naar Griekse opvatting een religieuze bijeenkomst, waarin onder de cultusplechtigheden sportwedstrijden het centrale gebeuren vormden.

---

¹ Deze Griekse opvatting is dus een andere dan de Orphisch-Platonische, dat het geestelijke en het lichamelijke scherp gescheiden grootheden zijn.

Waarom nu juist onder de vele lokale wedstrijden, die ter ere van goden of heroën gehouden werden, de Olympische het belangrijkste zijn geworden, is niet afdoend te verklaren. Het is niet aan een centrale ligging of gemakkelijke bereikbaarheid te danken. Evenmin aan het feit, dat de Olympische wedstrijden in een voor sport zo geschikt jaargetijde vielen: zij werden in de zomerhitte in het keteldal Elis gehouden. Dat de wedstrijden onder bescherming van Zeus, de oppergod, stonden, kan evenmin de doorslag gegeven hebben, want het Nemeïsche sportfeest, dat ook aan deze godheid gewijd was, heeft nooit Olympische reputatie gekregen, en hetzelfde is het geval met de Pythische spelen, ondanks het feit, dat Apollo hiervan de patroon was, die in sommige opzichten zelfs een groter aanzien genoot dan Zeus. Hoe dan ook, voor de Grieken is Olympia van nationale betekenis geworden, zo zelfs, dat zij hun geschiedenis lieten beginnen met 776, het jaartal van de eerste Olympische overwinnaarslijst.

Zowel in karakter als omvang hebben de Olympische spelen in hun bijna 1200-jarig bestaan een grote evolutie doorgemaakt. Van een enkelvoudige wedstrijd, die allereerst cultushandeling was ten aanschouwe van een publiek, zijn zij uitgegroeid tot een festival, waar de gezelligheid de boventoon voerde en religie en sport naar de achtergrond gedrongen werden. De hierna volgende schets geldt met het nodige voorbehoud voor de 6e en 5e eeuw, toen de spelen hun hoogtepunt bereikten.

De Olympische wedstrijden hadden éénmaal in de vier jaar plaats. Het tijdstip varieerde met de verschijning van een bepaalde volle maan, die afwisselend in augustus of september viel, afhankelijk van het aantal schrikkelmaanden, dat de desbetreffende vierjarige periode telde.

De organisatie berustte bij een „Olympisch Comité”, de Hellenodiken, dat in de 5e eeuw negen leden telde, uit Elis (waarin Olympia ligt) afkomstig. Zij werden voor één Olympiade benoemd en kregen eerst zelf instructie in het „protocol”. Zij legden een eed af, dat zij hun functie strikt zouden uitoefenen. Zij beoordeelden, of de deelnemers aan de gestelde eisen voldeden, maakten de lijsten op, deelden de series in, traden als scheidsrechters op en reikten de prijzen uit. Zij hadden strafbevoegdheid, bestaande in het opleggen van geldboetes en diskwalificatie. Wegens hun onpartijdigheid genoten zij groot aanzien in geheel Hellas. Hun waardigheid

werd geaccentueerd door afzonderlijke plaatsen bij de wedstrijden, eigen verblijfplaats en purperen gewaad.

Enige tijd voor het feest doorkruisten herauten geheel Hellas, kondigden aan iedere stad, die zij bezochten, de godsvrede af en nodigden uit tot deelname. Sindsdien stond ieder, die naar en van Olympia reisde, zowel deelnemer als toeschouwer, onder bescherming van de godheid. Deze godsvrede was geen overbodige luxe in een land, waarin de vele stadstaten graag met elkaar ruzieden en oorlog(je) voerden. De deelnemers moesten van vrije geboorte en zuiver Grieks bloed zijn.

De toeschouwers vormden een even essentieel bestanddeel van de Olympische wedstrijden als de deelnemers. Onder hen waren de officiële vertegenwoordigers van de verschillende stadstaten het aanzienlijkst. Ieder had toegang, behalve getrouwde vrouwen, waarschijnlijk om redenen, die met de cultus samenhangen.

In het begin van de 5^e eeuw duurde de bijeenkomst vijf dagen, na 472 zes. Het programma bestond uit religieuze plechtigheden en wedstrijden. Hoe precies de volgorde was, is onbekend. Op de eerste dag had o.m. een reinigingsceremonie plaats en legden de deelnemers de eed af, dat zij zich aan de gestelde regels zouden houden. Waarschijnlijk werd op de helft van het feest 's nachts bij volle maan een dodenoffer gebracht aan Pelops, die eens in Olympia in een wagenren zijn vrouw en de Peloponnesos als prijzen veroverd had. Ook Zeus werd geëerd met een offer. Op de laatste dag had de prijsuitreiking plaats en een gemeenschappelijk diner van officials en deelnemers in het Prytaneion. De wedstrijden werden op de overige dagen gehouden.

Het wedstrijdprogramma bestond uit atletiek- en worstelnummers en de wagenren. De dromos, de sprint over de lengte van het stadion, was lange tijd de enige wedstrijd en heeft steeds een bijzondere reputatie genoten. Of het woord stadion oorspronkelijk de lengtemaat aanduidt of de renbaan, is onzeker. Op den duur is het atletische programma uitgebreid, waarschijnlijk onder invloed van Sparta, waar de lichamelijke opvoeding in hoge ere stond. Zo kwamen erbij de „dubbelsprint”, de lange afstand, de „hoplites” (wedloop in wapenrusting) en het pentathlon, dat hardlopen, verspringen, werpen met speer en discus, en worstelen omvatte. Deze vijfkamp is geen willekeurige verzameling van lichaamsoefeningen, maar de kortste formulering van een sportprogramma gericht op

een harmonieuze ontwikkeling van het lichaam. Naast het gewone worstelen kwamen voor het vuistvechten en het pankration, een vermenging van boksen en worstelen, waarbij alleen bijten en ogen uitdrukken verboden waren. Opvallend is, dat de verschillende varianten van het worstelen in hoog aanzien stonden bij de Grieken. Aan de wagenren konden vanwege de hoge kosten alleen de gegoeden deelnemen. De prijs in dit nummer werd aan de eigenaar van de paarden toegekend, die niet altijd zelf de paarden reed. Het enige niet-gymnastische nummer was de wedstrijd tussen de herauten, waarmee de spelen geopend werden.

Teamwedstrijden kwamen niet voor. Deze treft men aan in technische culturen, waar het teamwork gewaardeerd wordt. De Griekse cultuur echter toont met zijn erotisch-esthetische inslag een voorliefde voor de persoonlijke prestatie. Daarom bleef voor de Griek de wedstrijd een vorm om ten aanschouwe van publiek een tegenstander persoonlijk te verslaan en aldus eer te behalen. Het streven naar publieke waardering, steeds een constituerende factor in het Griekse leven, heeft juist bij de Olympische wedstrijden op de voorgrond kunnen treden, omdat zij plaats vonden ten overstaan van een groot aantal toeschouwers en derhalve een demonstratief element bezaten. Toch ging het er niet om de tegenstander op elke manier te overwinnen, maar met inachtneming van bepaalde gedragsregels. Omdat bij de Olympische wedstrijden een overtreding hiertegen als vergrijp tegen de godheid beschouwd werd, hebben zij bijgedragen tot sportiviteit. Dit krijgt des te meer relief, wanneer men in ogenschouw neemt, dat ook nu nog sportiviteit een teer punt is in Zuid-Europa. Van shake hands b. v. na een wedstrijd horen we in de Oudheid nooit.

In elk nummer werd slechts één prijs uitgereikt, bestaande in een krans van olijfbladeren, op zichzelf geen stoffelijke waarde vertegenwoordigende, maar des te meer gewaardeerd door de betekenis, die men eraan hechtte. De Homerische opvatting, dat het aanzien van de persoon geconcretiseerd moet worden in een materiële waarde, is steeds een kenmerk van de Griekse levensbeschouwing gebleven. De opvatting echter, dat men niet wedstrijd! om een kostbare prijs, maar om een ideële, is door de Olympische spelen in Hellas verbreid.

Wanneer we nu de betekenis van de antieke Olympische spelen willen bepalen, dienen we allereerst de vraag te beantwoorden, in

hoeverre hier sport in de ware zin des woords beoefend werd. Wel al te gemakkelijk neemt men in moderne beschouwingen het bestaan van sport in antieke culturen aan. Gewoonlijk beschouwt men archaeologische voorstellingen van „hockeyers”, vuistvechters en wagenmenners als voldoende bewijs. Het gaat echter om de geestelijke gesteldheid, die ten grondslag ligt aan dat „hockeyen” etc. Om deze adequaat te bepalen zijn teksten nodig. Deze bezitten we onder de antieke volkeren alleen van de Grieken in voldoende mate.

Bij sport denkt men allereerst aan een fysieke handeling, bij voorkeur in de open lucht, waarbij behendigheid en kracht een rol spelen. Deze handeling verricht men vrijwillig, voor zijn plezier, vanwege ontspanning, zonder uitzicht op materiële beloning. Sport is nooit een taak opgelegd door een ander. Het genoegen en de ontspanning kan men in de eerste plaats beleven in de handeling zelf, maar vooral ook door een prestatie te leveren, waarvan de uitvoering strijd tegen een bepaalde factor insluit: een risico, een hindernis, maar ook een vroegere prestatie van zichzelf of die van een tegenstander. Het wedstrijdelement doet hier zijn intrede, dit is thans zelfs het essentiële kenmerk van sport. Daarmee is sport echter een ambivalent begrip geworden; want ook in de wedstrijd streeft men naar genoegen en ontspanning, maar langs de weg van de inspanning. Sport doet men dus met ernst, ja met overgave. En toch is sport geen vorm van arbeid, maar van spelen, met dit verschil, dat het gaat om het behalen van een resultaat. Dit resultaat bereikt men bij voorkeur ten aanschouwe van een publiek, de wedstrijdsport heeft een demonstratief element. De prestatie dient echter geleverd te worden binnen gestelde regels van gedrag: sportiviteit is vereist. Om een goed resultaat te behalen is training nodig, geregelde voorbereiding.

Wedstrijd, publiek, ideële prijs, sportiviteit, training, al deze factoren kwamen voor bij de Olympische wedstrijden. We mogen derhalve concluderen, dat bij deze spelen sprake is van echte sport¹. Wil dit nu ook zeggen, dat de sfeer van de antieke Olympische spelen dezelfde is als bij de moderne sportwedstrijden? Onwillekeu-

---

¹ Een pretentieloze weergave van echte sportsfeer vindt men in Xenophons *Anabasis* (IV, 8, 25—28), wanneer de Tienduizend vanwege hun aankomst bij de Zwarte Zee een dankoffer brengen en sportwedstrijden houden. Wedstrijdleider was Drakontios, een Spartaan, die een steil en zwaar terrein uitkoos met de laconieke opmerking: „Dan bezeert degeen, die valt, zich des te meer”. Daaruit mogen we concluderen, dat het ruwer toeging dan

rig vraagt men zich af, of de antieke religieuze signatuur niet een essentieel verschil vormt met de profane sfeer van de tegenwoordige sport. Hiermee raakt men echter een punt van verschil, dat niet alleen maar beperkt is tot de Olympische spelen, maar de gehele Griekse cultuur betreft. Want het merkwaardige is, dat het Griekse leven in zijn geheel begeleid werd door godsdienstige handelingen, maar er tegelijkertijd niet zo door beheerst werd, dat we de Griekse cultuur als typisch religieus of sacraal moeten beschouwen. Misschien ook meent men, dat de vreugde van een religieus feest als het Olympische te plechtig is voor sportwedstrijden. Dit is echter een typisch noordelijke opvatting. Vreugde, ja vrolijkheid was een kenmerk van de antieke religie, die daarmee meer als Zuid-Europees dan als antiek gekwalificeerd is. De vreugde heeft in het zuiden een ander accent dan bij ons.

De betekenis van de Olympische spelen is groot geweest. Doordat het verzamelde publiek het atletisch ideaal beleefde, is dit Grieks gemeengoed geworden en een pijler van het nationale gevoel, dat des te groter betekenis heeft tegen de achtergrond van de politieke verdeeldheid, die evenzeer Grieks was. Verder heeft Olympia invloed gehad op de beeldende kunst en literatuur. Want voor menig overwinnaar werd een standbeeld opgesteld in Olympia, of een zegelied gedicht. Beroemde dichters als Pindaros, Bacchylides hebben dergelijke oden gecomponeerd die tot de hoogste Griekse poëzie gerekend worden.

Toch dient men de waarde van de Olympische spelen ook weeff met te overschatten. Weliswaar bestond de eigenlijke Olympische prijs in een olijf krans, maar de materiële voordelen, die de overwinnaar ten deel vielen, werden steeds groter en verminderden de ideële betekenis van de wedstrijden. Daarbij kwam de ontwikkeling van; de Griekse sport in de richting van het professionalisme. Op den duur namen slechts louter beroepssportlui deel en werd de Olympische bijeenkomst steeds meer een sociaal gebeuren, waar men naar topprestaties kwam kijken. De echte amateursport verdween. Reeds in de 5^e eeuw verhieven Griekse intellectuelen, vaak

---

gewoonlijk. Het programma bevatte de „klassieke” nummers. Xenophon genoot hiervan intens, getuige zijn opmerking: „Het was een schoon schouwspel. Want velen namen deel en omdat de kameraden toekeken was er grote zucht om te winnen”. Er gebeurden veel ongelukken, maar dat deze inherent zijn zeker aan een wedstrijd voor militairen, blijkt uit het geschreeuw, gelach en aanmoediging van het publiek.

zelf uitstekende sportslieden, hun stem hiertegen. Tevergeefs. De wedstrijden kwamen zelfs op het tweede plan, de religieuze sfeer verdween, de tempels in de Altis werden een soort musea. Toen keizer Theodosius in 393 n. Chr. de Olympische spelen ophief, bezegelde hij wat reeds lang in de ontwikkeling besloten lag.

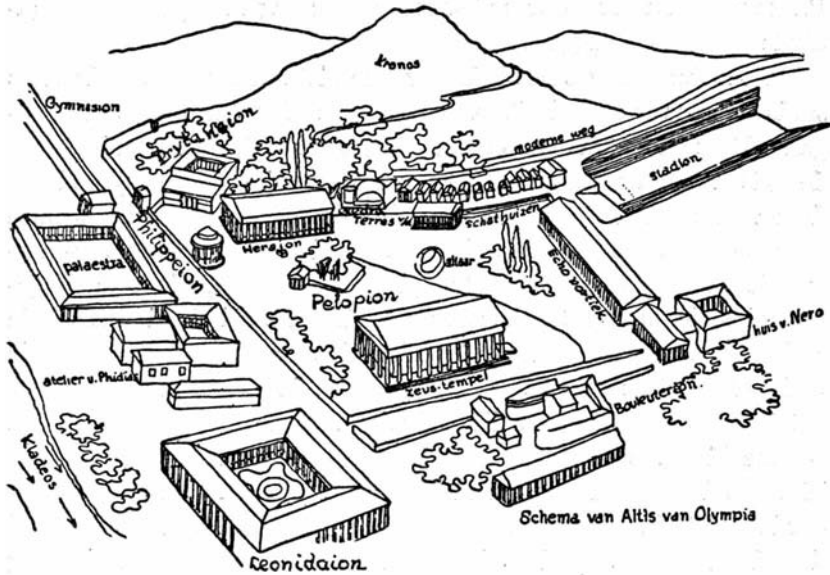
Utrecht,

J. A. G. VAN DER VEER.

Olympia in het spoor van archeologie en Pausanias

Olympia is de naam van een kleine vlakte aan de rechteroever van de Alpheios in het district Elis, die aan de noordkant o.m. begrensd wordt door de Kronosheuvel (122 m) en doorsneden wordt door de Kladeos, die in de Alpheios uitmondt. Het landschap biedt een arcadische aanblik, met een weelderige begroeiing, zoals men maar zelden aantreft in Griekenland. Een dikke sliblaag, aangevoerd door de Kladeos, heeft in de loop der eeuwen Olympia zozeer toegedekt, dat zelfs de naam verdween.

In de Griekse literatuur echter bleef niet alleen de naam Olympia bewaard, maar zelfs een beschrijving van het heilige sportoord. In het kader van de phil-helleense stroming, die in de 2^e eeuw n. Chr. door de antieke wereld ging, schreef Pausanias zijn „Rondleiding door Griekenland”. Hierin geeft hij tal van topografische, mythologische en historische bijzonderheden. Het boek schijnt in de Oudheid niet veel succes gehad te hebben, maar is later vaak gebruikt als Baedeker voor Griekenland. Zo werd ook de Engelse theoloog Chandler in 1776 ertoe gebracht op zijn Griekse reis Olympia te bezoeken, maar er was zo weinig te zien, dat slechts enkele regels in zijn reisboek voldoende zijn om te vermelden, wat hij er waarnam. Na de Griekse Vrijheidsoorlog verrichtte een Franse expeditie in 1829 de eerste onderzoekingen in Olympia. Het resultaat bestond o.a. in de vondst van twee metopen van de Zeus-tempel, die thans in het Louvre opgesteld zijn. Een systematische opgraving had plaats tussen 1875 en 1881 onder leiding van de Duitser E. Curtius. Hierbij kwam veel voor den dag, wat bij Pausanias vermeld wordt. Ook nu nog wordt in Olympia door de Duitsers gegraven.

Naar Arthur Staal „Hellas“

Afb. 1. Situatieschets van de Altis te Olympia..

Archaeologen en Pausanias hebben het volgende beeld van Olympia opgeleverd. Aan de voet van de Kronosheuvel strekte zich het centrum van Olympia uit, dat in zijn naam Altis (alsos-heilig woud) de oorsprong van zijn bestemming als heilig domein bewaarde. Deze gewijde omheinde ruimte vormde een vierhoek van 200 bij 175 meter, die in de klassieke tijd dicht bezet was met tempels, altaren en wij geschenken.

De oudste tempel was het Heraion (50 bij 18 m), een tempel in Dorische stijl, aanvankelijk uit leem en hout opgetrokken. Ver»moedelijk als bewijs van zijn ouderdom heeft men één houten zuil nooit vervangen, zodat Pausanias nog in zijn tijd deze kon aanschouwen. De andere zuilen zijn met tussenpozen door stenen vervangen, zodat deze allerlei variaties in vorm en afmeting vertoonden, waaronder één monolieth. In de tempel was een beeld van Hera, zittend op een troon. Het hoofd van dit beeld is teruggevonden. Op den duur stonden er zoveel beelden in de tempel opgesteld, dat deze van woonhuis van de godin tot museum werd. Eén van deze beelden is de Hermes van Praxiteles, vermeld door

Pausanias en dank zij de bedekkende leemlaag in vrijwel onbeschadigde toestand teruggevonden.

De Zeustempel was het indrukwekkendste monument in de Altis sinds de klassieke tijd. Pausanias begint hier dan ook zijn rondgang. De tempel was gebouwd in Dorische stijl, onder leiding van de Elische architect Liboon. De afmetingen (64 bij 28 m) naderen die van het Parthenon in Athene. Als bouw materiaal werd inheemse poreuze kalksteen gebruikt, die met een dunne laag suggestie-marmor is overtrokken. De verhoogde basis, waarop de tempel gebouwd is, de imposante afmetingen en de omstandigheid, dat enkele zuilen in samenstellende onderdelen door een aardbeving op de bodem liggen uitgestrekt, overtuigen zelfs de sceptische toerist van het indrukwekkende van dit heiligdom. De uitholling, waarin het Zeusbeeld, kunstwerk van Pheidias gestaan heeft, is nog te zien. Het was door een hek gescheiden van het publiek. Pausanias is van oordeel, dat de op zichzelf grote afmetingen in het niet zinken bij de indruk, die het beeld op de toeschouwer maakte. Jammer genoeg is dit meesterwerk verloren gegaan, anders zou het nu ongetwijfeld met de resterende beeldhouwwerken in het Syngros-museum te Olympia opgesteld staan. Hiertoe behoren de beeldengroepen uit de tympana: de spannende ogenblikken vóór de wagenren tussen Pelops en Oinomaos, en de Kentauren, die bij de bruiloft van de Lapithenvorst Peirithoos de vrouwelijke gasten trachten te schaken. Verder gedeelten van de metopen met de wonderdaden van Herakles.

Tussen Heraion en Zeustempel lag het Pelopion, een omheinde natuurlijke heuvel, die als graf van Pelops beschouwd werd en waar bij de spelen een nachtelijk offer gebracht werd. Verder een oeroud altaar van Zeus.

Op een terras aan de noordkant van de Altis stonden twaalf z.g. schathuizen, tempelvormige gebouwtjes, opgericht door de verschillende steden, die daarin hun wijgeschenken plaatsten. Aan de linkerkant van deze schathuizen verrees in de 2^e eeuw n. Chr. de exedra van Herodes Atticus. Deze is het resultaat van een typisch Griekse instelling: de liturgie, de dienst aan de gemeenschap, waartoe een rijk burger door de staat kon verplicht worden. Soms ook nam men een dergelijke verplichting vrijwillig op zich, vooral ook, omdat het persoonlijk aanzien erdoor steeg. Herodes bestreed met de schenking van zijn exedra het oude euvel van gebrek aan goed drinkwater. In deze halve koepel nl. was een reservoir, dat door

negen leeuwenbekken water aangevoerd kreeg uit een leiding vatt enkele kilometers lengte. De voorkant van het reservoir was versierd met een stier, thans in het museum, blijkens de inscriptie een geschenk van Herodes' vrouw Regilla. Behalve water bevatte het gebouw ook nissen voor beeltenissen van Herodes en familie en . . . Romeinse keizers. Deze waren overigens niet slechts aangewezen op deze exedra, ook in het Metroon, een tempel van de Moeder-godin, hebben zij plaats gevonden.

Vóór de schathuizen stonden sinds de 4^e eeuw „Zanes” opgesteld, beelden van Zeus, betaald uit de boeten opgelegd aan atleten, die een overtreding hadden begaan.

Het Philippeion en de Echohal aan de oostkant van de Altis zijn eveneens te beschouwen als resultaat van een liturgie, zij het dat het accent hier wat verschoven is. In 338 v. Chr. maakte Philippos van Macedonië door zijn overwinning bij Chaironeia een eind aan de Griekse politieke onafhankelijkheid. Steeds echter hebben Philippos en zijn zoon Alexander ernaar gestreefd door de Grieken niet als vijand, maar als Griek beschouwd te worden. Aldus verfraaide Philippos bij wijze van liturgie Olympia met twee gebouwen. Het Philippeion was een bijzonder soort schathuis, met beeltenissen van de koninklijke familie. De bouw van de Echohal, een 98 meter lange zuilengang, financierde Philippos ter vervanging van een oudere. De naam houdt verband met het bijzondere akoestische effect van een zevenvoudige echo. Een andere benaming was Bonte Zuilengang vanwege de schilderingen, die erin aangebracht waren als wijgeschenken.

Het Prytaneion, bij de noordwestelijke ingang van de Altis gelegen, diende als ambtsgebouw van de priesters. Hier brandde het eeuwige vuur van Hestia. Winnaars en officials waren hier verenigd aan een erediner op de laatste dag der spelen.

Behalve deze gebouwen herbergde de Altis talrijke altaren, gewijd aan verschillende goden, en verder standbeelden en wijgeschenken. Deze waren niet alleen van winnende atleten, maar ook van staten, die een militair succes behaald hadden. Zo b.v. de Nike van Paionios, opgericht door de Messeniërs en Naupaktiërs na een overwinning op een niet genoemde vijand. Deze Nike bekleedt in de kunsthistorie een grotere plaats dan de corresponderende overwinning in de geschiedenis. Maar dit komt meer voor. Naast andere functies vervulde de Altis op den duur ook die van museum

van Griekse historie. Bijna al deze beelden zijn verloren gegaan door plundering of verdwenen in de kalkovens.

Vanuit de noordoosthoek van de Altis betrad men door een overwelfde doorgang het stadion, dat de sprintbaan van 192 meter bevatte en plaatsen voor toeschouwers. Het maximum schijnt 45.000 geweest te zijn. Er was een afzonderlijke hippodroom, dat echter door de Alpheios totaal weggespoeld is.

Verder lagen buiten de Altis een aantal profane gebouwen: het Bouleuterion, waarvan de functie onduidelijk is, het Leonidaion, gebouwd door Leonidas van Naxos in de 4^e eeuw v. Chr. als onderkomen voor aanzienlijke toeschouwers (de „gewone” toeschouwers bivakkeerden in de open lucht); de werkplaats van Pheidias, waar mens zelf de mallen gevonden heeft, door de kunstenaar gebruikt. Een Byzantijnse kerk heeft de restanten van dit atelier lang verborgen gehouden. Verder waren er nog een palaistra en een gymnasium.

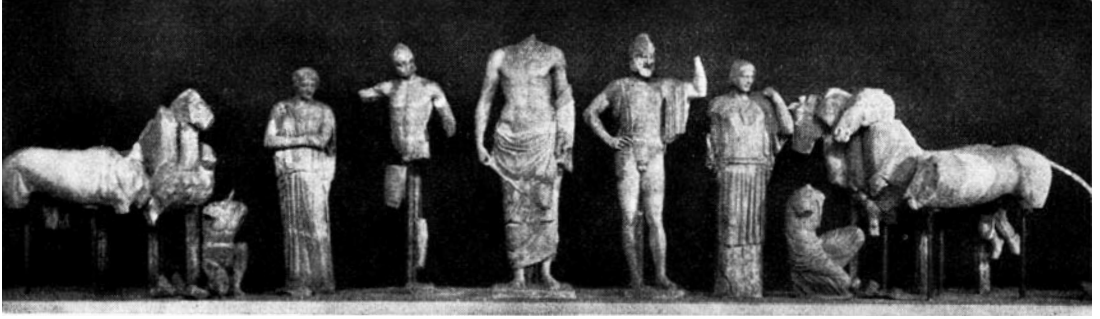
Tenslotte moge deze rondleiding besloten worden met de vermelding van twee moderne monumenten, waarmee de huidige bezoeker zijn Olympische rondgang begint: een klein altaar met de vijf Olympische ringen, waar de fakkelloop naar de plaats van de Olympische spelen begint, en een monument voor De Coubertin, de stichter van de moderne Olympiade, met een Griekse inscriptie.

J. A. G. VAN DER VEER.

Scheidsrechter Zeus

In deze zomerdagen van 1960 dwaalt de herinnering van de schrijver van dit artikeltje onwillekeurig terug naar die stralende dag ruim tien jaar geleden, toen hij, na een wandeling over de Altis, voor het eerst met eigen ogen mocht kijken naar de frontons van de Zeus-tempel in Olympia. Nu in het kleine, stille museum opgesteld, maar hoe gemakkelijk kan men zich in gedachten de aanblik voorstellen, die zij aan de bezoeker van de spelen in Perikles' tijd, atleet, verzorger of toeschouwer, geboden moeten hebben: hoog boven de majestueuze Dorische zuilen, hoog ook boven de rumoerige menigte feestgangers. Eigenlijk moet men eerst de Westgevel bekijken, de wirwar van de strijd der Lapithen en Kentauren,

Afb. 2. „Scheidsrechter Zeus”. Beeldengroep van het oostelijk tympanon van de Zeustempel te Olympia

om daarna het contrast te zien, de rust van de scène boven de hoofdingang. Dat was traditie, zegt de archeoloog ons: de Oostgevel moest kalmte en statigheid uitbeelden. Maar dit is geen gewone rust; dit is de geladen spanning vóór het begin van de wedstrijd om het bezit van de bruid, Hippodameia, en van het koninkrijk. En zoals op het West-fronton de figuur van Apollo oprijst in het midden om orde te scheppen in de chaos, zo staat hier centraal tussen Oinomaos en Pelops, die zich gereed maken voor de beslissende wedren, de godheid als dominerende gestalte: scheidsrechter Zeus.

Zo moet onze bezoeker uit de 5^e eeuw v. Chr., stellen wij ons voor, het ook gevoeld hebben: de wedren als het prototype van de spelen, ingesteld door Pelops of althans in de heroïsche tijd; Zeus de arbiter toen en nu. Maar dan komen de geleerden, archeologen, historici en godsdiensthistorici met hun bezwaren: De wagenren met vierspannen dateert pas van 680 v. Chr.; de stichting van de spelen door Pelops wordt slechts gedocumenteerd door een laat-Griekse schrijver, wiens verhaal teruggaat op een traditie van de inwoners van Pisa, die daarmee hun vijanden van Elis wilden beconcurreren. En dan, de race van Pelops was helemaal geen wedren, want evenals de andere vrijers van Hippodameia nam hij het meisje op zijn wagen mee, het typerende motief van de aloude bruidroof. Tenslotte, Olympia was een heiligdom lang vóórdat Zeus er vereerd werd, en het is verre van onwaarschijnlijk dat zelfs de spelen ouder zijn dan de Zeus-cultus.

Doch onze bezoeker wist van dit alles weinig of niets; hij zal hoogstens eens gehoord hebben van een tijd waarin het armoedige Hellas geen trotse renstallen kende, maar zelfs dan zal hij de in zijn tijd bij uitstek spectaculaire wagenren gesymboliseerd hebben gezien in het machtige beeldhouwwerk, en daarmee de spelen als geheel. Nog één andere gedachte kan hem dwars hebben gezeten: niet door behendigheid en kracht zal straks Pelops, die zich nu onder Zeus' oog op de strijd voorbereidt, de overwinning behalen, maar door bedrog; reeds heeft de omgekochte Myrtilos de wassen pennen in de as van Oinomaos' wagen aangebracht. Zeus, beschermer dus ook van foul play? Men moet inderdaad de ethische inhoud van het Olympische godengeloof niet al te hoog aanslaan, en trouwens, ook voor de vloek, die op het huis der Pelopiden zou rusten, geldt het woord van *Ilias* I, 5: „En Zeus' plan ging in vervulling”. Overigens vertelde men ook dat Pelops, bij zijn instelling van de spelen, bepaalde dat het voortaan eerlijk zou gaan. Het was wel een beetje de vos, die de passie preekte! Myrtilos was de eerste, die dat zou merken.

We laten nu een poosje onze denkbeeldige antieke feestganger met zijn gedachten alleen en verdiepen ons nog wat verder in de godsdiensthistorische en mythologische problemen rondom het Olympische feest. We zagen reeds dat de overlevering, die de stichting der spelen aan Pelops toeschrijft, niet de enige is. Onze oudste bron, Pindarus, schrijft de stichting aan Herakles toe, die de eerste spelen liet houden bij het graf van Pelops (het ook nu nog op de Altis aanwijsbare Pelopion) na zijn overwinning op Augias. Maar zoals vaker is ook nu het oudst gedocumenteerde verhaal van recenter oorsprong. Het dateert kennelijk uit de tijd, dat de Doriërs de Olympische spelen beheersten. Herakles, wiens cultus en sage ongetwijfeld uit het Myceense tijdperk dateren, is in later tijden geannexeerd door de Doriërs als stamheld en propaganda-nguur. Pelops daarentegen, de vader van Atreus en grootvader van Agamemnon, vertegenwoordigt een vroeg-Myceense heldengeneratie, en daar is nimmer aan getwijfeld door de Griekse mythologen; trouwens, de opgravingen in het Pelopion te Olympia hebben ook aangetoond dat dit heiligdom uit de tweede helft van het tweede millennium v. Chr. stamt, uit de Myceense tijd dus. Nu was er nog een derde verhaal, dat aan Pausanias, de antieke Baedeker, in de 2^e eeuw n. Chr. door de oudheidkundigen der Eliërs verteld werd. Het

was wel een Herakles, die de spelen had gesticht, maar dat was niet de zoon van Alkmene, doch een der Idaeïsche Daktyloi („vingermannen”), de uit Kreta afkomstige beschermers van het Zeus-kind; zij werden doorgaans geïdentificeerd met de Koureten, die de wapendans hadden uitgevoerd om het geschrei van de kleine Zeus voor zijn vraatzuchtige vader te verbergen. Nu eens stelde men hen voor als dwergen (hetgeen klopt met hun naam), dan weer als reusachtige smeden (dan zou hun naam op behendigheid slaan). Het is niet moeilijk te begrijpen hoe de Eliërs, zelf uit Aetolië geïmmigreerd, deze overlevering hebben gelanceerd als contrast tegenover de Dorische propaganda, en om hun stichter een nog hogere ouderdom te kunnen toeschrijven. Immers al wat Kretensisch was droeg — niet ten onrechte — het kenmerk van ouderdan-oud.

We zijn op dit laatste verhaal wat dieper ingegaan, omdat het, hoe fabuleus ook, toch iets van waarheid in zich draagt. De oudste cultus in Olympia was nl. die van de vóór-Griekse, ook op Kreta druk vereerde geboorte-godin Eileithyia; ook haar partner, een slangengod, die de Grieken later Sosipolis noemden, is een vóór-Griekse aardaemon. Toen dan de Grieken in het 2^e millennium v. Chr. deze streken binnentrokken, vestigden zij er de cultus van hun eigen goden: Gaia waarschijnlijk als concurrent van de eveneens chthonische Eileithyia, dan Hera, die uit Argos kwam en zelf een door de Grieken geannexeerde pre-Helleense godin was. Tenslotte de god wiens cultus alles zou overheersen, Zeus. Er zijn aanwijzingen dat Zeus pas na Hera in Olympia kwam, en men heeft wel geconcludeerd dat de vrouwenspelen ter ere van Hera ouder zijn dan de mannenwedstrijden en er zelfs het voorbeeld voor zijn geweest. In elk geval is de Hera-tempel op de Altis veel ouder dan die van Zeus, maar daartegenover kan Zeus al vroeger in de open lucht vereerd zijn. Dit is een onopgelost, en met de huidige gegevens wellicht onoplosbaar probleem, evenals de vraag, of de Kronosheuvel, die de Altis domineert, duidt op een Kronoscultus vóór die van Zeus, dan wel of Kronos pas in het gevolg van zijn zoon naar Olympia is gekomen.

Nog éénmaal keren wij terug naar onze antieke bezoeker vóór de Oost-gevel van de Zeus-tempel. Zeus, zo stelden wij ons voor, was voor hem het middelpunt van de scène, middelpunt zonder twijfel van de godsdienstige plechtigheid op de Altis, èn van de

spelen. *Ab Iove principium*. Er zijn er echter, die dit met nadruk ontkend hebben. De cultus, zo zeggen zij, was niet meer dan een uiterlijke aanleiding. Om de spelen te houden was nu eenmaal rust en vrede nodig, en dat kon men in Griekenland alleen garanderen door een godsdienstig feest. Cultus en atletiek hebben dus een soort verstandshuwelijk gesloten, maar komen uit eigen en verschillende drijfveren voort. Nu kan men allereerst al tegenwerpen, dat zelfs nog voor de Christelijke keizers de eenheid van cultus en spelen duidelijk genoeg was om aan beide tegelijk een einde te maken. Maar belangrijker is dat m.i. de genoemde zienswijze voortkomt uit een verkeerde toepassing van moderne, of liever nog noordelijk-puriteinse ideeën op het antieke denken. Zeker, de oude Grieken kenden het onderscheid tussen heilig en profaan, en evenzeer vindt men in Hellas de kloof tussen wat der goden en wat des mensen is. Maar er gaapte geen kloof in het menselijk gedrag zelf, tussen handelen in dienst der goden en handelen in de wereld. Olympia bood eens in de vier jaar een verscheidenheid van aspecten: eredienst, sport, jaarmarkt, kunsttentoonstelling en openbare voordrachten. En dat alles vormde één onverbrekelijk geheel. Stel u voor, dat onze antieke bezoeker van daareven door de eeuwen heen een uitstapje kon maken naar een discussie in ons parlement over de zondagssport. Hij zou spoedig overtuigd zijn van het verschil tussen antieke en moderne religie.

Leiden,

J. H. CROON.

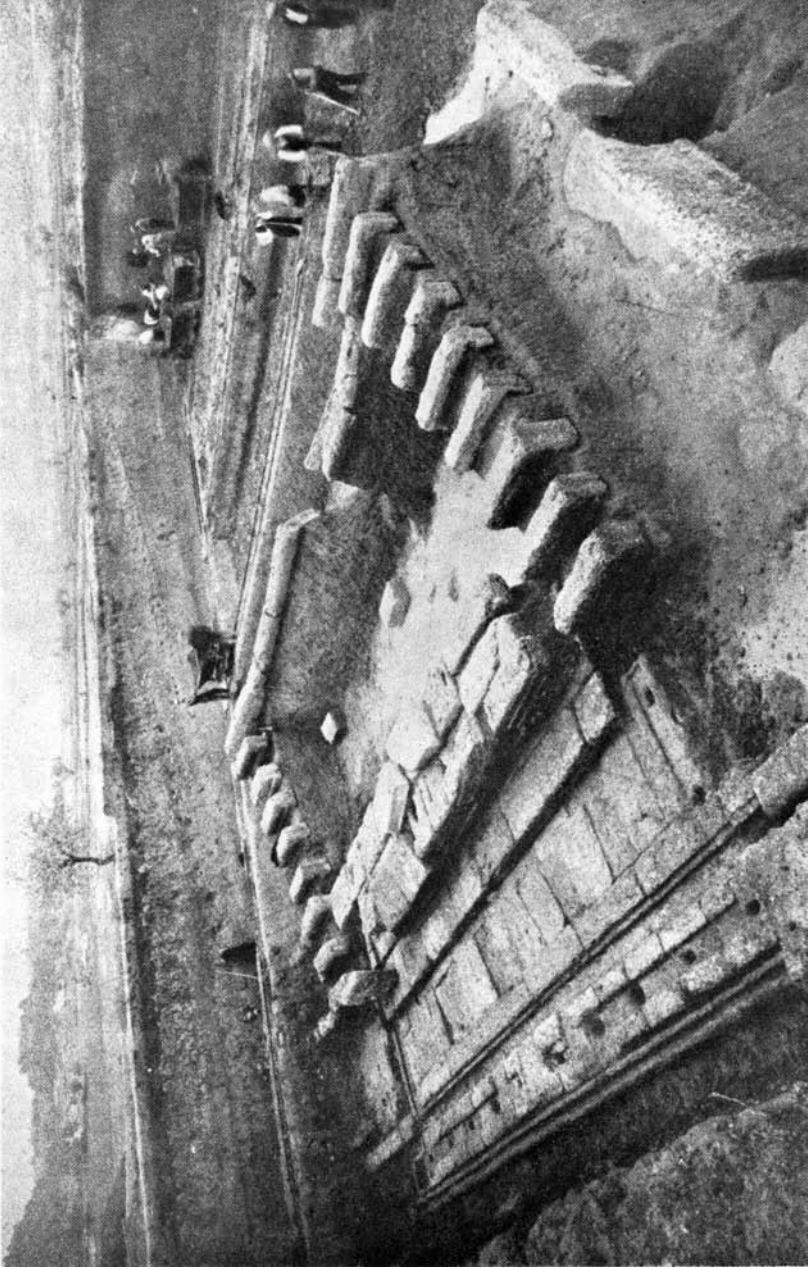

Nieuwe Archeologische aspecten

De zin van de Olympische spelen wordt verduidelijkt door de archeologie. Wie in de Altis te Olympia naast een geweldig kapiteel van de Zeus-tempel heeft gestaan en daarna boven het podium van het cultusbeeld in de tempel in gedachten de Zeus van Pheidias, opgebouwd met goud en ivoor, heeft zien tronen, wie de feestgangers op de eerste dag van de spelen heeft zien samendrommen in de Altis voor de cultus van Zeus, Pelops en andere goden, terwijl ze pas de volgende dag door de poort in het Oosten van de Altis naar het sportterrein zouden trekken, die begrijpt, dat de spelen ondergeschikt waren aan de eredienst, dat al die maanden- of

Afb. 3. Stadion te Olympia na uitbaggering van de renbaan in 1958, vanuit het N. O. (Neue Deutsche Ausgrabungen)

Afb. 4. Tribune van de scheidsrechters, vanuit het N. W.

Afb. 5.
Marmeren zetel van de
proxenos Gorgos.

Afb. 6.
Bronzen wagenmenner,
gevonden te Olympia

Afb. 7. Paard van een bronzen vierspan, gevonden te Olympia.

jarenlange oefeningen als offergave van heel Hellas aan Zeus werden opgedragen.

De wijding wordt nog duidelijker, als men ten zuiden van de Zeus-tempel in het Bouleuterion Zeus Horkios bezoekt, die daar met de dreiging van een bliksem in elke hand getuige was van de eed, die door alle atleten op de eerste dag moest worden afgelegd.

Een bezoek aan het heiligdom van Pelops herinnert aan de gewijde oorsprong der spelen, waarvan de stichting verklaard wordt als eerbetoon, hetzij aan een voor-Griekse god Pelops, hetzij aan Pelops als heros, die Hippodameia als prijs had verworven, als eerste overwinnaar in een wedstrijd van vierspannen, een wedstrijd, die later het hoogtepunt van de spelen zou worden. Dat deze wedstrijd de sanctie van Zeus had genoten, bevestigen de beelden in de oost-gevel van zijn tempel met Zeus als centrale figuur tussen Pelops en Oinomaos.

De eigenlijke spelen begonnen op de tweede dag met een optocht van de atleten onder leiding van de *Hellanodikai* (kamprechters) naar hippodroom en stadion. Aan dit laatste besteden wij nu alle aandacht (het hippodroom is geheel weggespoeld door de Alpheios); over het stadion is pas in 1958 het licht opgegaan door de jongste Duitse opgravingen.

In de loop der eeuwen was het stadion door de Alpheios met zand en kiezel overspoeld, 5 m hoog, zodat zelfs een inzinking, die het verloop van de stadionbaan zou aanduiden, niet te bespeuren was. In 1958 heeft de bulldozer, gewoonlijk de gevreesde vijand van de archeologie, de brute aangespoelde massa, waarin geen archeologica te wachten waren, opgeruimd, zodat eindelijk de stadionbaan zichtbaar werd, aan noord- en zuidkant geflankeerd door lichte hellingen, waarop de toeschouwers zich konden neerzetten (afb. 3). Hierbij treft ons de soberheid van de aanleg; van stenen of houten zitplaatsen zoals in een theater, was geen sprake; vergeleken met de pracht van de tempels in de Altis bevestigt dit, hoe de spelen ondergeschikt waren aan de cultus. Alleen voor de *Hellanodikai* was op de zuid-helling een soliede tribune gebouwd (afb. 4), tot sommiger verbazing niet bij de eindstreep, maar 60 meter daarvoor, op twee derden van de baan; volgens sportkenners juist het interessante punt, waar de eindspurt werd ingezet.

Dat ook voor officiële personen eenvoudig gold, bewijst de zetel van Gorgos, *proxenos* (consul) van Elis te Sparta: een simpel vier-

kant blok zonder leuning, maar door de inscriptie toch geworden tot *monumentum acre perennius* voor deze hoogwaardigheidsbekleeder (afb. 5).

Tot dusver schetsen wij de toestand van het stadion sinds het midden van de 4^e eeuw v. Chr.; de opgravingen hebben een reeks veranderingen ontdekt; reeds voor 1958 had een dwarsdoorsnede (noord-zuid) in de aangespoelde massa enige lagen boven elkaar waargenomen, waaruit vijf achtereenvolgende perioden van het stadion waren op te maken. Een archaisch stadion, gedateerd kort voor 550, waarvan de eindstreep onder de latere Echohal lag, liep dus tot in de Altis door; het spreekt van de nauwe samenhang tussen het heiligdom en sportterrein. Dat deze door de bouw van de Echohal verbroken werd, waarbij het stadion 80 m naar het oosten werd verplaatst, schrijven de opgravers toe aan verwereldlijking der spelen. Men kan die bouw ook verklaren als architectonische afsluiting van de Altis aan de oostkant door een hal, georiënteerd naar de Zeus-tempel.

Dat archaische stadion moet een merkwaardige indruk gemaakt hebben: het was een groots Panhelleens tropaion; boven op de zuidelijke wal plaatsten allerlei Griekse staten als wijgeschenk hun wapenbuit: helmen, schilden, arm- en scheenplaten; hun eigen namen en die van de overwonnenen werden er in gegrift; bewoners van Argos wijdden aan Zeus buit, op de Korinthisers behaald, van Medma en van Lokroi wapenbuit van Kroton. Naast wapenbuit zijn er persoonlijke wijgeschenken: een Korinthische helm draagt de naam van Miltiades, de overwinnaar bij Marathon. Al dat brons gaf een schitterende omlijsting van de wedstrijden. Eigenlijk hebben deze wijgeschenken met sport niets te maken, maar ze bewijzen, dat Olympia en zijn stadion als centrum van Hellas gold.

Dat al dat kostbare materiaal bewaard is en niet tot obolen is versmolten, is te danken aan de onschendbaarheid van wijgeschenken; toen in het midden van de vijfde eeuw het stadion vernieuwd werd, kreeg al die wapenbuit een eervolle begrafenis; als in een uitgestrekte *favissa* werden de wapens uitgebreid over de oude helling en door de aarde van een hoger gelegen helling bedekt.

Wijgeschenken, die wel betrekking hebben op de spelen, zijn ook bij de nieuwe opgravingen gevonden; terwijl Delphi trots is op zijn wagenmenner, maar zonder wagen, biedt Olympia een beeldje, waarbij een gedeelte van de wagen bewaard is (afb. 6). De vroeg-

archaische stijl hiervan zal misschien bij onze bewonderaars van moderne metaalplastieken nog meer in de smaak vallen dan de klassieke stijl. Weer later te dateren is een prachtig bronzen paardje, dat als linker bijpaard naast de beide jukpaarden van een verloren quadriga gefungeerd heeft (afb. 7). Wegens de Peloponnesische stijl wordt het verklaard als wij geschenk ter ere van een overwinning met een vierspan uit Argos tijdens de 77^e Olympiade (472 v. Chr.).

Deze kleine wij geschenken bewijzen, dat men niet juist levensgrote beeldgroepen behoefde te wijden om zijn overwinning te ver-
eeuwigen.

Nog zijn nieuw-ontdekte bouwwerken te vermelden, die de ondergeschiktheid van de sport demonstreren: veel minder zorgvuldig dan de tempels zijn de badinrichtingen opgetrokken, die ten westen van de Altis zijn ontgraven, ten zuiden van de grote Palaestra. In contrast met de thermenwielde der Romeinen is eenvoud het kenmerk van Griekse baden; het was dus opmerkelijk een Grieks hypocaustum van de eerste eeuw v. Chr. te vinden.

De grote verrassing van de laatste jaren, die ons de pracht van de Zeusverering voortvoert, is de ontdekking van de werkplaats van Pheidias, tussen Palaestra en Leonidaion (een logement voor feestgangers). Veel van het raadselachtige chryselephantine Zeusbeeld is daardoor onthuld. Men vond er de matrijzen, vormen van terra cotta, waarin telkens kleine stukjes van de draperie, niet werden gegoten, maar van bladgoud als drijfwerk in de matrijzen werden gevormd met behulp van een fijn hamertje, zoals er ook een gevonden is. De meeste vormen dienden om Zeus' mantel samen te stellen, andere voor bekleding van de Nike (in menselijke grootte) op zijn hand. De matrijzen zijn gevormd, òf als afdruksels van een houten model, even groot als het toekomstige beeld, òf als afdruksels van de houten kern van het definitieve beeld zelf. In beide gevallen was het een eigenhandig produkt van Pheidias.

De rijkdom van het werk blijkt uit andere kleine matrijzen, waarin glazen ornamenten (palmetten, bloembladen) werden gegoten; fragmenten van bijzonder fijn glas bewijzen, dat dit materiaal uit het oosten werd geïmporteerd. Afval van ivoor, kwarts, bergkristal, obsidiaan wekken een visioen van verblindende pracht. Alleen fragmenten van goud zijn uiterst zeldzaam: men kent de scherpe controle en de beschuldiging tegen Pheidias op dit gebied.

Schijnbaar onbeduidende scherven lossen een probleem op, waar-

over kunsthistorici al jaren lang twisten; deze dateren de aanwezigheid van Pheidias te Olympia later dan 438, het jaar, waarin hij de chryselephantine Athena Parthenos te Althene voltooid had. De roem daarvan kan de opdracht om het Zeusbeeld te maken bevorderd hebben.

Signaturen van Griekse schilders en pottenbakkers op vazen zijn bij tientallen tot ons gekomen; al is van Pheidias geen handtekening op beelden te wachten, een eigenhandige signatuur is bewaard, een graffito, dat hij op de bodem van zijn kannetje heeft gekrast: het vertelt ons zelf „Ik ben van Pheidias” (afb. 8).

G. VAN HOORN.

Noot:

¹ De gegevens van dit artikel zijn ontleend aan „Neue Deutsche Ausgrabungen im Mittelmeergebiet und im Vorderen Oriënt”, Deutsches Archäologisches Institut, Verlag Gebr. Mann, Berlin 1959, p. 263—310: Emil Kunze, Olympia; en aan Archäol. Jahrbuch 55, 1940, Anzeiger, Sp. 240—246.

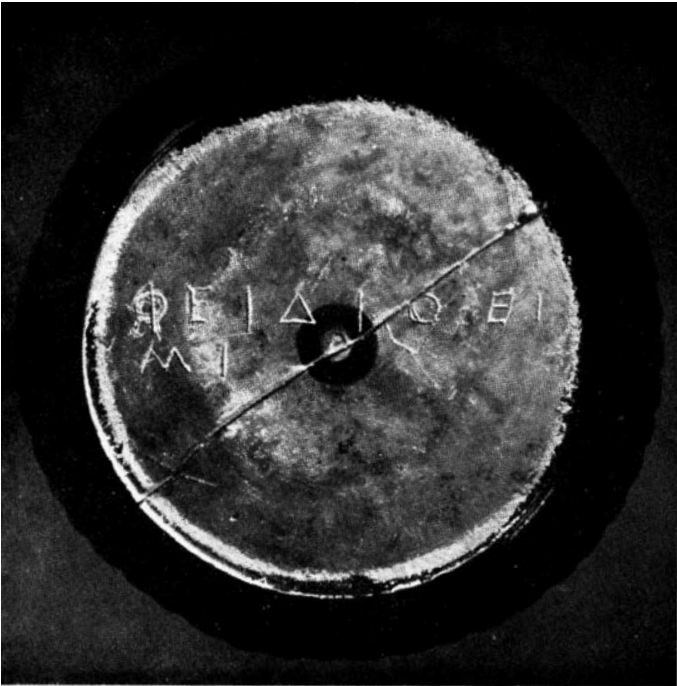
De prijsuitreiking in Ilias XXIII *

Homerus mag dan zelf wel eens knikkebollen, zijn, lezers laat hij nooit inslapen. Meestal weet hij ze zelfs gespannen te houden — een van de plaatsen, waar dat hem het best lukt, is ongetwijfeld het relaas van de wedstrijden ter ere van de dode Patroklos.

De beschrijving van de wagenren wint het daarbij van alle andere, quantitatief zowel als kwalitatief. Bijna vierhonderd verzen (262—652, als men het gesprek met Nestor meetelt) zijn er aan gewijd, en van Homerus' beste.

Eumelos dingt mee, en zijn vaardigheid wordt direct vermeld; Diomedes komt met de op Aeneas buitgemaakte paarden; Menelaos heeft een span, waarvan zelfs de namen vermeld worden. Antilochos zal de paarden van zijn vader Nestor mennen; en natuurlijk geeft Nestor breedvoerig advies betreffende de te volgen tactiek. Eerst als Nestor uitgesproken is, wordt de vijfde deelnemer genoemd, Meriones. Misschien zou in een modern verhaal die late vermelding een aanwijzing zijn, dat men op die laatste speciaal letten moet; de verhaaltrant van Homerus kent zo'n procédé niet.

¹ Deze bijdrage is geconcipeerd buiten het kader van dit Olympisch nummer, waarin het overigens voortreffelijk past. Red.

Afb. 8. Eigendomsmerk op het kannetje van Pheidias.

(Neue Deutsche Ausgrabungen)

Afb. 9. Lijkspelen voor Patroklos (patroklus atla). (Platenatlas bij Homerus)

Als de laatste ronde begint, liggen Eumelos en Diomedes aan de kop. En dan gaan de goden zich er mee bemoeien — die bekommeren zich zelden om sportiviteit, als het er om gaat hun favorieten te bevoordelen. Als het er op gaat lijken, dat Diomedes Eumelos zal passeren of ten minste inhalen, gunt Apollo hem dat niet: hij heeft immers zelf de paarden van Eumelos opgefokt (II, 763 vv.). Hij laat de zweep uit Diomedes' hand glippen. Maar nu komt Athene in het geweer voor haar beschermeling Diomedes: ze geeft hem de zweep terug, en Eumelos moet voor de onrechtvaardige, maar ongevraagde protectie boeten, doordat ze het juk van zijn wagen laat breken.

Op de derde plaats rijdt Menelaos, van vlakbij gevolgd door Antilochos. Als ze een stuk weg naderen, dat nauw is en bovendien uitgehold door regenval, mindert Menelaos vaart, omdat twee wagens daar niet naast elkaar kunnen rijden; maar Antilochos rijdt door en haalt zelfs iets op zij uit, blijkbaar om te passeren¹. Menelaos waarschuwt hem, dat het daar te gevaarlijk is, maar hij houdt zich doof en jakkert door — om een botsing te voorkomen moet Menelaos dan wel inhouden en zich laten passeren.

De uitslag is dan beslist. Diomedes wint met gemak. Zijn wagenmenner Sthenelos (bekend uit boek IV, V en VIII; in deze wedstrijd heeft hij natuurlijk niet op de wagen gestaan) wacht de uitreiking der prijzen niet af, maar maakt zich meteen van de eerste prijs meester. Dan komen Antilochos als tweede en Menelaos als derde — en als de baan iets langer geweest was, had Menelaos nog voor kunnen komen. Een speerworplengte achter Menelaos komt Meriones („zijn paarden met schone manen waren nu eenmaal de traagste en hij zelf de zachtzinnigste menner”), en helemaal achteraan arriveert Eumelos, te voet zijn paarden mennend en zijn wagen trekkend.

Dat wekt het medelijden van Achilles, en hij stelt voor om aan Eumelos de tweede prijs uit te reiken, omdat „de beste man nu

---

¹ Wie de Griekse wegen van nog niet lang geleden gekend heeft, ziet onmiddellijk een vertrouwd beeld voor zijn ogen: de chauffeur, die vaart mindert, omdat het regenwater niet toelaat de diepte der kuilen te schatten (een Griekse weg was veelal een verzameling van kuilen). Direct schiet een achterligger voorbij, die dan in één slag drie successen boekt: hij heeft gedurfd, wat zijn mededinger niet waagde; hij ligt voor en (een kinderlijk genoegen, dat niet beoogd is, maar op de koop meegenomen wordt) hij heeft zijn gewezen voorligger ondergespat.

achteraan" gekomen is. Algemene instemming, behalve bij het kemmaantje Antilochos: dat zal hij nooit van Achilles nemen, 't Is jammer voor Eumelos, dat zijn bekwaamheid niet tot een overwinning geleid heeft — dan had hij maar de goden moeten aanroepen! En als Achilles dan zo'n medelijden voelt — hij is rijk genoeg om een extra prijs uit te keren. Wie de echte tweede prijs hem wil ontnemen, moet er maar met hem om vechten.

Natuurlijk geeft Achilles met een glimlach Antilochos de prijs, waarop hij recht schijnt te hebben, en Eumelos krijgt een prachtige troostprijs. Maar als Antilochos zijn prijs wil laten wegbrengen, protesteert Menelaos. Antilochos heeft niet eerlijk gewonnen. Hij heeft de ἀρετή van Menelaos te schande gemaakt (571) en met mindere paarden een overwinning behaald. Antilochos moet zweren, dat hij niet opzettelijk „gesneden" heeft en de leiders der Grieken worden verzocht om uitspraak te doen: onpartijdig, opdat men niet zal kunnen zeggen, dat Menelaos met onware woorden zich de prijs toegeëigend heeft, hoewel zijn paarden minder waren, en dat zou hebben kunnen doen, doordat hij het won in ἀρετή en βίη,

Het loopt zo goed af, als maar kan: Antilochos erkent, dat hij zich misdragen heeft; dan laat Menelaos hem grootmoedig de prijs behouden. Meriones krijgt de vierde prijs; de overblijvende vijfde wordt door Achilles aan Nestor aangeboden.

In de vorige maand (jan. 1960) heeft Dr. Adkins een belangrijke studie¹ gepubliceerd over de waarden, die hij als bepalend ziet in het leven der Grieken. Van grote betekenis is zijn onderscheid tussen competitieve en coöperatieve deugden. Wie ἀγαθός is in het epos, wil uitblinken en is dus competitief, gespannen op wedijver. Laat dit hem nog kans om coöperatief te zijn, bijvoorbeeld δίκαιος? Adkins gaat dit na voor de periode tussen het epos en Aristoteles; hij onderzoekt de pogingen om coöperatieve deugden in te bedden in een systeem, dat in wezen competitief is, en de daaruit voortgekomen spanningen. Het boek is belangrijk (en het kan door een niet-classicus zeer goed gelezen worden!); het zal ongetwijfeld warme discussies wakker roepen, waarop hier niet vooruitgelopen zal worden (slechts een voorlopige vraag: indien de ἀρετή blijkt in het succes, is dan de held, die ondergaat, nog een held?). Het wordt

¹ A. W. H. Adkins, *Merit and Responsibility, A Study in Greek Values* (Oxford. Clarendon Press, 1960).

hier genoemd, omdat de schr. ook de prijsuitreiking in het XXIIIe boek besproken heeft. Hij wijst erop, dat het epische waardenstelsel niet anders kan dan het succes als norm nemen, en niet kan rekenen met bedoeling of opzet. Maar “systems of values . . . persist while societies develop; and the Homeric system conflicts violently with any form of society which attempts to allot reward or punishment to an action simply on the basis of the characteristics of that action, irrespective of any claims to consideration the agent may possess” (p. 55). Het voortbestaan van het ene stelsel moet „confuse any attempt to introduce the other”.

Een symptoom, dat deze verwarring reeds bij Homerus bestaat, vindt Adkins in de zo pas samengevatte beschrijving van de wagenren. „We regard a race as a trial of prowess on a particular day. Whether or no the best man wins, the winner deserves the first prize, the second the second prize, and so on; but when Eumelus comes in last, Diomedes, who won, is given the first prize, but Achilles proposes to give the second prize to Eumelus, since

The man who is *aristos* has finished last.

Everyone approves of Achilles' decision except Antilochus, who finished second. His protest is successful, but he does not say “This is unreasonable. I never heard of such a thing”, but “Eumelus should have prayed to the gods, and anyway you can easily give him another prize”.

That is to say, he does not regard it as unreasonable that, even in a race, a man's *arete* should be held to be more important, for the purpose of distributing prizes, than his actual performance. On the other hand, though Menelaus is “mightier in *arete* and in strength”, he insists that this must not be the reason why he should be placed second rather than Antilochus, the reason is that Antilochus has broken the rules by crowding and crossing. And yet he also says to Antilochus “You have brought shame upon my *arete*”; and nothing is more important than this.

This is a hopeless tangle of values. Unless the allotment of prizes bears some relation to the result of the race, there is no point in running at all, since the prizes could be distributed before the race starts. Accordingly, some attention must be paid to the result; and yet clearly in this society some attention must be paid to the *arete* of the respective competitors as well. Such a situation can only lead to doubt, confusion and argument” (p. 56, cf. p. 238).

De door Adkins bij de Homerische helden geconstateerde verwarring bestaat in dit geval in zijn eigen redenering. Hij heeft namelijk geen onderscheid gemaakt tussen de verschillende manieren, waarop men in het epos ἀγαθός kan zijn en ἀρετή kan bezitten. Men kan ἀγαθός zijn in de strijd; dat wordt het eerst verwacht van vorsten en helden; zodoende worden zij als ἄριστοι aangeduid. Ongewijfeld overheerst dit gebruik in de Ilias; maar zelfs in dit gedicht kunnen de artsen Podalirios en Machaon ἀγαθοί heten (II 732).

Hoe staat het nu in Ilias XXIII? Achilles wil de tweede prijs toekennen aan Eumelos, al is hij achteraan gekomen, omdat deze ἄριστος is. Bedoelt hij dit in de gebruikelijke betekenis? Waarschijnlijk niet. Eumelos behoort natuurlijk tot de ἄριστοι, de vorsten of helden, maar hij treedt beslist niet als zodanig op de voorgrond. In II 714 wordt hij geïntroduceerd als zoon van Admetos en Alkestis en aanvoerder van het contingent uit Pherai; in II 768 vv. wordt over zijn paarden gesproken; dan kent de Odyssee (IV 797) hem nog als echtgenoot van Iphthime, de zuster van Penelope. Geen enkele heldendaad wordt van hem verteld. Maar hij „muntte uit in rijkunst” (Ilias, XXIII 289) — geen wonder bij een man uit het paardenfokkersland Thessalië, die dan nog door Apollo zelf opgekweekte dieren ter beschikking heeft. En dat bedoelt Achilles, als hij het betreurt, dat de ἄριστος achteraan komt, en hem daarom de tweede prijs onverdiend wil toekennen. Stellig, Adkins heeft gelijk: zo kan men de wedstrijd wel achterwege laten, maar zouden de deelnemers aan de wagenren dat ook niet beseft hebben, in ieder geval Antilochos? Hier uit zich echter een ander gevoel, namelijk het besef van een “character indelibilis”, dat zo duidelijk te bespeuren valt in het gebruik der epitheta ornantia: Eumelos is en blijft de beste menner, ook al heeft hij nu een echec geleden. Zou dat besef zo vreemd zijn in een sportwedstrijd, en zou men ook in een huidige wedstrijd in zo’n geval niet de neiging bespeuren, juist bij de deelnemers, om een prijs toe te kennen aan zo’n verliezer? Alleen, om Adkins te citeren: “this is unreasonable”.

Maar waarom zegt Antilochos dat dan niet? Hij is bij de hand genoeg. Laat er eerst even op gewezen worden, dat hij het ἄριστος, door Achilles van Eumelos gezegd, blijkbaar niet opvat als standsaanduiding; de zoon van Nestor, een der voornaamste koningen, zou werkelijk het koninkje uit Thessalië niet als zodanig erkennen;

trouwens, Agamemnon en al de anderen, die er bij zitten, nog minder. Eumelos is dus ἄριστος als menner. Wat zegt nu Antilochos? Een compliment voor Eumelos (ἔσθλός vs. 540, dat zegt eigenlijk nog meer dan ἀγαθός), en dan een brutale stichtelijkheid: hij had de goden maar moeten aanroepen. Als Eumelos dat gedaan had, zou hij gewonnen hebben — dus wat Antilochos zegt, komt neer op wat Adkins zo mist in zijn antwoord: hij wijst er op, dat in een wedstrijd nu eenmaal de uitslag beslist, al is het nog zo jammer, als een uitstekende deelnemer door onverdiende tegenslag uitgeschaakeld wordt.

Waarom zegt Antilochos dat dan niet met zoveel woorden? Welnu, eigenlijk zegt hij het duidelijk genoeg; en als het lijkt, dat hij er wat om heen praat, zou het kunnen zijn, doordat hij zich ervan bewust is, dat hij tegen Menelaos niet geheel fair play gespeeld heeft en dus niet geheel recht heeft op de prijs, die hij zo fel verdedigt.

Dan komt Menelaos aan het woord. Hij verwijt Antilochos, dat deze zijn ἀρετή „te schande gemaakt heeft” (571). Die woorden ἦσχυνας μὲν ἐμῆν ἀρετὴν kunnen, gezien het onmiddellijk erbij aansluitende βλάβας δέ μοι ἵππους, alleen slaan op Menelaos' rijkunst, niet op zijn waardigheid. Het verwijt houdt dus in, dat ten gevolge van Antilochos' optreden de ἀρετή van Menelaos als menner zich niet, althans niet ten volle, heeft kunnen ontplooien. Maar als hij dan de Griekse vorsten uitnodigt om onpartijdig uitspraak te doen, wil hij voorkomen, dat het later zal heten, dat hij Antilochos zijn prijs heeft kunnen ontfutselen, doordat hij was κρείσσων ἀρετῆ τε βίῃ τε (578). En hier laat de toevoeging van ὠὼ er geen twijfel aan bestaan, of ἀρετή slaat op macht en waardigheid.

Antilochos erkent ruiterlijk ongelijk. Hij is jonger, Menelaos is πρότερος καὶ ἀρείων (588, gezien de combinatie stellig een compliment, dat niet veel meer is dan een compliment; ook gezien de combinatie slaat ἀρείων op waardigheid, want „ouder en bekwamer menner” zou nonsens zijn). Dat is geen argument om Menelaos tot winnaar uit te roepen, maar om duidelijk te maken, dat een jonger man eerder tot overtredingen komt (589—590), en om op grond daarvan verontschuldiging te vragen.

Een “hopeless tangle of values”? Het lijkt me niet — zelfs Achilles' opwelling (waartegen alleen Antilochos protesteert!) laat zich verklaren zonder zulke machtswoorden.

Als de lectuur van deze bladzijden tot gevolg heeft, dat men Adkin's boek gaat bestuderen, acht de schrijver zijn doel bereikt, mits men ook Ilias XXIII gaat herlezen. Schiller moet ergens gezegd hebben, dat wie dit boek gelezen had, niet vergeefs geleefd had.

Amsterdam,

G. J. DE VRIES.

Iets over de betekenis van de Grote Spelen voor de Griekse litteratuur

De belangrijke rol, die sport en wedstrijden in het leven van de Grieken speelden, wordt ook door hun litteratuur weerspiegeld. Reeds Homerus geeft een uitvoerige beschrijving van de wedstrijden, die ter ere van de gesneuvelde Patroclus worden gehouden (Ilias, boek 23; vgl. ook de wedstrijden van de Phaeaken in de Odyssee, boek 8, 109, e. v.), en als men zich een beeld wil vormen van de latere Olympische (en andere) spelen (die ook op dergelijke lijkspelen teruggaan), kan men eigenlijk niet beter doen dan dit prachtig levendige relaas te lezen, dat uniek is in de Griekse litteratuur, en door Vergilius in het 5^e boek van de Aeneis is nagevolgd (vgl. verder nog de beschrijving van de wagenren bij Sophocles Electra, 698 e.v.).

Een andere litteraire neerslag van de wedstrijden vormen de talrijke sport-epigrammen, die ons deels in de Anthologia Palatina en door citaten overgeleverd zijn, deels als inscripties zijn teruggevonden. Zulke opschriften stonden soms op het voorwerp (discus, springgewichten e.d.) waarmee de overwinning was behaald en dat men daarom aan de godheid wijdde, vaker echter op het standbeeld van de overwinnaar, dat deze in het heiligdom liet opstellen. In hun eenvoudigste vorm bestaan zij uit slechts één distichon, waarin naam en vaderstad van de overwinnaar worden genoemd en de tak van sport waarin hij heeft overwonnen, zoals in dit epigram op een in Olympia gevonden basis:

Dit heeft de bokser Kyniskos, genoemd naar zijn vader,
van 't roemrucht
Mantinea gewijd, toen overwinnaar hij werd —

of dit, dat op naam van Simonides (148 D.) is overgeleverd:

Korkyra is mijn stad, mijn naam is Philo, de zoon van
 Glauco: ik werd met de vuist tweemaal Olympisch kampioen.

Vele zijn echter langer en kunstiger, zoals het volgende (dat is teruggevonden op de plaats waar Pausanias (VI 14, 12) het 18 eeuwen geleden heeft gelezen!):

Waar is het wat men u zegt: van alle zeges met paarden
 Werd de schoonste in *die* Olympiade behaald,
 Toen van de Koës de heilige prijs der Pisaeische renbaan
 Won als eerste en naar 't eiland van Merops hem bracht,
 Zó, als ge hier hem ziet staan, Xeinombrotos: eeuwig bezingt
 hem
 Hellas, dat nooit zijn naam, nooit zijn menkunst vergeet.¹

Vele overgeleverde epigrammen zijn niet meer dan zuiver, literaire produkten, zoals b.v. dit in zijn korthed onvertaalbare specimen („Simonides” 150 D.)

Κοῆς Ἰακχωνίδου Φοῖβος Ἰσθμίου ἔλων πύξ

d.w.z. „De Kretinzer Alco, (zoon) van Didymus, (wijdde) aan Phoebus de krans, die hij bij de Isthmische (spelen) heeft gewonnen in het boksen.” En in Romeinse tijd ging men bij wijze van parodie epigrammen maken op sport-sukkels, zoals het volgende op een deelnemer aan de vijfkamp (Lucillius, Anth. Pal. XI 84):

Niemand van allen kwam sneller dan ik ten val bij het worstelen,
 Niemand ook kon de baan langzamer lopen dan ik;
 Met mijn discus kwam ik niet eens in de buurt, en bij 't springen
 Kreeg ik geen enkele keer ook maar een voet van de grond;
 Speerwerpen deed een manke nog beter: in alle vijf nummers
 Riep men als eerste mij uit: vijf maal geslagen met glans!

Verreweg de belangrijkste bijdrage tot de litteratuur, die de wedstrijden hebben geleverd, is echter het zegelied (epinikion), een

¹ In de gekunstelde plaatsing van de naam van de overwinnaar aan het eind van de zin volgt de vertaling het origineel. — Pisaeisch = Olympisch: het heiligdom lag op het grondgebied van de stad (of het district) Pisa. — eiland van Merops: Kos.

litterair genre, dat — in tegenstelling tot het epigram — uitsluitend aan sport-overwinningen was gewijd. In de tijd van Griekenlands hoogste bloei lieten welgestelde overwinnaars, die het feest, dat zij meestal na hun thuiskomst gaven, bijzondere luister wilden bijzetten; door een dichter van naam een zegelied componeren, dat dan met muzikale begeleiding door een koor van dansende jonge mannen ten gehore werd gebracht. Voorzover wij weten, zijn epinikia alleen in de tijd van het eind van de zesde tot omstreeks het midden van de vijfde eeuw v. Chr. geschreven: maar in deze korte periode zijn in dit genre gedichten geschapen, die tot de hoogste poëzie behoren. Drie dichters vooral waren beroemd om hun zegezangen: Simonides, diens neef Bacchylides en Pindarus. Van de grote Simonides zijn ons helaas niet meer dan een paar losse verzen bewaard — één ervan in een amusante anekdote, die Aristoteles vertelt (Rhet. III 2, 1405b24 e.v.): „Toen iemand, die met het muilezels? an had overwonnen, aan Simonides een klein honorarium aanbood, weigerde hij een gedicht te maken, omdat hij het gênant vond muilezels te bezingen; toen hij hem echter een behoorlijk bedrag gaf, dichtte hij: ‘Weest gegroet, gij dochters van stormvoetige paarden’ ”. Bacchylides, wiens zegeliederen voor een deel op papyrus zijn teruggevonden, was een weinig zelfstandige geest, die sterk door zijn oom en door Pindarus is beïnvloed. Om ons een beeld van het zegelied te vormen, wenden wij ons daarom het beste direct tot Pindarus, die dit genre tot hoogste perfectie heeft gebracht en van wie wij vrijwel alle epinikia (ruim 40) bezitten. Zij zijn (op twee na) geschreven voor overwinnaars in de vier grote spelen en werden daarom door de Alexandrijnse geleerden gegroepeerd in Olympische, Pythische, Isthmische en Nemeische Oden (waarbij de twee andere epinikia aan het laatste boek werden toegevoegd): een volgorde, die overeenkomt met de rangorde van de spelen¹. De Olympische spelen stonden aan de top: „Het beste is water, en goud blinkt uit boven alle trotse rijkdom als stralend Vuur in de nacht: en wilt ge kampspelen bezingen, mijn hart, zoek dan niet langer naar een gesternte dat verwarmender straalt overdag in de eenzame aether dan de zon: geen nitmmtender wedstrijd dan die van Olympia zullen wij kunnen noemen”, zo luidt de beroemde aanhef van de eerste Olympische Ode, d.w.z. wat water

¹ Onze uitgaven volgen de handschriften, waarin de laatste twee boeken van plaats zijn verwisseld.

is onder de elementen, goud onder de bezittingen, vuur in het nachtelijk duister en de zon aan de daghemel, dat zijn de Olympische spelen onder de wedstrijden. Een Olympische overwinning is daarom de stille wens van iedere atleet; in een ode op een worstelaar, die in een van de lokale wedstrijden heeft overwonnen, zegt Pindarus: „Vader Zeus, waarnaar hij verlangt in zijn hart, daarvan zwijgt zijn mond. De vervulling van alle dingen ligt bij u: durf verenigend met een hart, dat inspanning niet schuwt, vraagt hij om gunst. De god en alwie wedijvert om de top van de hoogste kampspelen, weet wat ik zing: de hoogste orde, ingesteld door Herakles, bezit Pisa” (N 10, 29 e.v.; vgl. ook N 11, 22 e.v. I 1, 64 e.v. Bacch. 8, 20 e.v. 11, 24 e.v.).

Een zegelied is, zoals alle koorlyriek, opgebouwd uit een aantal metrisch gelijke strophen of vaker ‘triaden’ (metrische ‘drieënheden’ bestaande uit strophe, antistrophe en epode) en varieert in omvang van ± 20 tot ± 100 verzen (P 4, dat 300 verzen telt, is geen echt zegelied). Vaste elementen, die erin voorkomen, zijn uiteraard — evenals bij het epigram, maar veel kunstiger verwerkt — de naam van de overwinnaar, zijn vader en zijn stad, de plaats van de wedstrijd en de sport waarin hij heeft gezegevierd; als hij (of zijn familie) al meer overwinningen op zijn naam heeft staan, worden ook deze genoemd (een extreem voorbeeld zijn de lange opsommingen van kleine overwinninkjes in het gedicht voor de ijdele Xenophon van Korinthe, O 13); is de overwinnaar nog een jongen, dan wordt soms zijn trainer in de lofprijzing betrokken (O 8, 54 e.v. N 5, 48 e.v. Bacch. 13, 191 e.v.): verder wordt de godheid aangeropen, die over de spelen presideert en de overwinning heeft verleend; een ander vast bestanddeel zijn algemene sententies; het grootste deel van het zegelied wordt echter vrijwel steeds ingenomen door een mythisch verhaal, dat op de een of andere manier betrekking heeft op de overwinnaar. — Opvallend is, dat beschrijvingen van de wedstrijd zelf ontbreken. Pindarus vermeldt hoogstens eens een enkel detail (Bacchylides is hierin iets uitvoeriger: 5, 37 e.v. 9, 27 e.v. 10, 21 e.v.), b.v. dat Hiero’s paard geen sporen nodig had om te overwinnen (O 1, 20 e.v.) of hoe de worstelaar Epharmostos „nadat hij ongevloerd de mannen met snelvellende list had bedwongen, den kring — onder welk een gejuich! — doorliep, jong en schoon, na schoonste daden” (O 9, 91 e.v.). Maar dit zijn uitzonderingen. De sportprestaties op zichzelf interesseerden

Pindarus kennelijk niet: hun betekenis lag voor hem ergens anders. De overwinning was in zijn ogen het bewijs van een edele natuur: hij eerde in de overwinnaar het zuivere streven naar roem zonder verdere bijgedachten, de zelfbeheersing die de zware training eiste, de lichamelijke schoonheid en gratie. Men vergete niet, dat sport in deze tijd nog niet als beroep werd bedreven maar slechts als een middel om zijn lichaam te stalen; doel was de harmonische ontwikkeling van lichaam en geest (de meeste sportsoorten werden onder begeleiding van muziek beoefend!) en het resultaat die als het ware geestelijke schoonheid van het lichaam, die wij nog in de beeldende kunst uit die dagen kunnen bewonderen: zulke mensen moet men zich voorstellen, als men Pindarus leest¹. Hij prijst hen „die voorop rond de twaalfde baan snellend door de eerbiedwaardige Gratie met roemrijke schoonheid worden besprenkeld” (O 6, 75 e.v.); immers „van de Gratiën komt al het blijde en zoete voor de mensen, hetzij dat een man wijs of schoon of schitterend is” (O 14, 5 e.v.). Deze godgegeven gratie — een onvolkomen weergave van het Griekse χάρις, de betovering van het volmaakte, het fluïdum, dat een mens in zijn hoogste ogenblikken uitstraalt — is echter alleen door inspanning te verdienen; zo vanzelfsprekend is dit voor Pindarus, dat hij het alleen impliciet uitspreekt: „als iemand met inspanning succes behaalt, stijgen honingtalige zangen op . . .” (O 11, 4 e.v.); „als een mens, die zich kosten en inspanningen blij getroost, godgeschonken voortreffelijkheid behaalt en de godheid hem begeerde roem verleent, dan werpt hij aan de uiterste kusten van het geluk zijn anker uit — een godgeëerde” (16, 11 e.v.). De vroomheid, die uit dit laatste citaat bijzonder duidelijk spreekt, bepaalt samen met de drang tot vergeestelijking het karakter van het Pindarische zegelied: Pindarus ontdoet de overwinning van haar actualiteit, laat haar blijvende geestelijke kern zien, trekt parallellen en verbindingslijnen met de eeuwig voorbeeldige wereld van de mythe² en put daaruit levenswijsheden, aansporingen en waarschuwingen — dit alles in een zelden geëvenaarde, uitermate

¹ Het is zeker geen toeval, dat met het opkomend professionalisme in de sport het zegelied verdwijnt.

² Zo is b. v. ook de mooie, kennelijk op eigen ervaring berustende, beschrijving van de avondstemming in Olympia — „Het liefelijk avond-licht der maan ging stralen, en temidden van blijde feesten weergalmde heel het heiligdom van de zang van lofliederen” (O 10, 73 e.v.) — opgenomen in een mythisch gebeuren (de eerste, door Herakles gehouden, spelen).

kunstige, vaak harde en bewust frapperende stijl (ook hier het streven, de dingen op te heffen uit hun alledaagsheid). Aldus hebben de Griekse spelen hoge poëzie doen ontstaan, die nog na 24 eeuwen onze bewondering wekt en daarmee Pindarus' woorden bevestigt: „Langer dan daden leeft het woord, dat de tong met de gunst der Gratiën put uit de diepe geest” (N 4, 6 e. v.).

S. L. RADT.